

**РЭАЛІЗАЦЫЯ ПРАВОЎ І ЗАКОННЫХ ІНТАРЭСАЎ
ПАЦЯРПЕЛЫХ АД ЗЛАЧЫНСТВАЎ ПРАЗ ПАКАРАННІ
ПА СТАТУЦЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА
1588 ГОДА**

Л. У. Паўлава

*Нацыянальны цэнтр заканадаўства і прававых даследаванняў
Рэспублікі Беларусь, г. Мінск, Беларусь*

У артыкуле разгледжаны пытанні забеспячэння правоў і законных інтарэсаў пацярпелага ад злачынства па Статуце ВКЛІ 1588 г. праз такія пакаранні як галоўшчына, навязка, гвалт, прынясенне прабачэння. Зроблена прапанова выкарыстоўваць меры кампенсацыйнага і грамадска-маральнага ўздзеяння для развіцця дзеючага крымінальнага заканадаўства.

**РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ
ПОТЕРПЕВШИХ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПОСРЕДСТВОМ
НАКАЗАНИЙ ПО СТАТУТУ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА
ЛИТОВСКОГО 1588 ГОДА**

Л. В. Павлова

*Национальный центр законодательства и правовых исследований
Республики Беларусь, г. Минск, Беларусь*

В статье рассмотрены вопросы обеспечения прав и законных интересов потерпевшего от преступления по Статуту ВКЛІ 1588 г. посредством таких наказаний как головщина, навязка, гвалт, принесение извинения. Предложено использовать меры компенсационного и общественно-морального воздействия для развития действующего уголовного законодательства.

**THE REALIZATION OF THE RIGHTS AND LEGITIMATE
INTERESTS OF VICTIMS OF CRIMES THROUGH PUNISHMENTS
ACCORDING TO THE STATUTE OF THE GRAND DUCHY OF
LITHUANIA 1588**

L. U. Pavlova

*National Center of Legislation and Legal Research of the Republic
of Belarus, Minsk, Belarus*

The article deals with issues of ensuring the rights and legitimate interests of victims of crimes through punishments according to the Statute GDL 1588. It is proposed to use measures of compensation and social and moral influence for the development of the current criminal legislation.

Знакавай падзеяй для айчыннай гісторыі з'яўляецца фарміраванне ў сярэдзіне XIII ст. Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (далей – ВКЛ), у склад якога ўвайшла значная частка тэрыторыі сучаснай Беларусі. З улікам нацыянальнай самабытнасці і пад уздзеяннем еўрапейскай прававой культуры, у ВКЛ адбылося афармленне высокай ступені інстытуцыяналізацыі дзяржаўнасці. Істотнай падставай гэтаму паслужыла прыняцце Судзебніка Казіміра 1468 г. і статутаў ВКЛ.

У якасці адной з функцый дзяржавы была прызнана ахова і абарона насельніцтва ад злачынстваў. Пры гэтым злачынства стала разглядацца ўжо не як парушэнне прыватнага інтарэса (“крыўда”), што мела месца ў папярэднія вякі, а як супрацьпраўнае дзеянне, якое замахваецца на ўсталяваны парадак, наносіць “шкоду земскую” [4, с. 429, 440], тым самым адбываецца пераход да больш сучаснага тлумачэння злачынства “як супрацьпраўнага і грамадска небяспечнага дзеяння” [1, с. 100–101]. Абавязак крымінальнага праследу злачынцы ўскладаўся на дзяржаву, якая таксама павінна была прыняць меры, што садзейнічаюць пакрыццю нанесенай злачынствам шкоды. Да таго ж дзяржава пачынае выступаць манапалістам прымусу. У выніку, больш выразна праявілася заканамернасць наяўнасці санкцый, накіраваных як на пакаранне злачынцы, так і задавальненне інтарэсаў пацярпелага, і пакрыццё страт, панесеных дзяржавай па вышуку, праследу і пакаранню злачынцы.

Беларускімі навукоўцамі адзначаецца, што вельмі распаўсюджанымі прынята лічыць маёмасныя пакаранні, якія ўжываліся і ў якасці асноўных, і ў якасці дадатковых, спаганяліся на карысць пацярпелага або яго блізкіх і (або) у даход дзяржавы і мясцовай адміністрацыі [4, с. 442]. У прыватнасці, у мэтах аднаўлення адносін, парушаных злачынствам, статуты ВКЛ прадугледжвалі ў інтарэсах пацярпелага боку такія пакаранні, як “галоўшчына” (плата за забітага), “навязка” (загладжванне шкоды звыш нанесенай), “гвалт” (кампенсацыя за насілле і самаўпраўства), плата за віну [2, с. 62–63; 4, с. 441]. Так, у артыкуле 1 раздзела 11 “Аб гвалце, пабоях, галоўшчынах шляхецкіх” Статута ВКЛ 1588 г. усталёўвалася: “хто б на чый дом шляхецкі, не толькі на сам двор, але і гумно або на хлеў, дзе быдла і іншая гаспадарка хатняя захоўваецца, гвалтам наўмысна наехаўшы або напаўшы, у тым доме каго-небудзь забіў і тым спакой агульны парушыў і тым належнымі доказамі паводле гэтага стану быў выкрыты, той падвяргаецца смяротнаму пакаранню... А галоўшчына паводле стану забітага ўдвая з маентка таго гвалтаўніка і таксама шкоды, калі б такія пры ўчыненні таго гвалту былі нанесены, дзецям або блізкім забітага з навязкай выплачаны быць павінны... А калі б гвалтам наехаў або напаў, але нікога не параніў і не забіў, а знакі таго гвалту пакінуў або шкоду якую учыніў, тады толькі за гвалт павінен будзе плаціць дванаццаць рублёў грошаў і шкоду з навязкай заплаціць “ [3, с. 158]. Часам за гвалт дадаткова ў якасці пакарання магло быць прызначана “у турме дванаццаць тыдняў сядзець” (р. XI, арт. 2).

У артыкуле 27 разглядаемага раздзелу былі прадугледжаны памеры навязкі за прычыненне інваліднасці і іншай фізічнай шкоды. Напрыклад, “а хто б аплявуху каму-небудзь даў або бараду ці валасы рваў, так за тое дванаццаць рублёў грошаў

заплаціць і ў зняволенні тры тыдні адсядзець павінен“ [3, с. 159]. Згодна артыкула 4 раздзела XIII ”Аб грабяхах і аб навязках“ рэгламентаваліся пытанні выплаты навязкі: ”калі б шляхціц чых людзей абрававаў на кірмашы, каля царквы і на праезджай дарозе, такі павінен пакрыўджанаму боку штраф заплаціць шэсць рублёў грошаў, а грабеж з навязкай аддаць, гэта значыць каня канем, вала валом навязаць. ...“ [3, с. 192].

Даследчыкамі звяртаецца ўвага, што ”несмотря на законодательную регламентацию относительно небольших сроков лишения свободы, на практике заключенного иногда держали в тюрьме до тех пор, пока он не выплачивал штраф, не возмещал причиненные преступлением убытки или не находил себе поручителя“ [4, с. 442]. Тым часам акрамя карнага ўздзеяння, Статутам ВКЛ 1588 г. прадугледжваліся і меры грамадска-маральнага рэагавання на ўчыненае злачынства. На злачынцу мог быць узложаны абавязак публічна заявіць аб сваёй вінаватасці і папрасіць у пакрыўджанага боку прабачэння [2, с. 58]. Публічнае прынясенне прабачэння пацярпеламу ў судзе ці іншым грамадскім месцы з’яўлялася абавязковым, калі мела месца абразы шляхціча [4, с. 444]. Некаторыя злачынствы дадаткова прадугледжвалі пакаянне. Згодна з артыкулам 15 раздзела 11 Статута ВКЛ 1588 г. у выпадку нанясення цяжарнай жанчыне цялесных пашкоджанняў, у выніку якіх яна пазбавілася плоду, акрамя турэмнага зняволення і выплаты ”навязкі“, злачынца абавязаны быў чатыры разы на працягу года на ”святых ўрачыстыях“ каля царкоўных дзвярэй ”на локаць ад зямлі стаяць і ў граху сваім перад людзьмі, якія ўваходзяць і выходзяць з царквы, публічна спавадацца. А потым абяцаць пільна гэтага асцерагацца і не дапускаць паўтору“ [3, с. 163].

У параўнанні з заканадаўствам папярэдняга перыяду, у Статутах ВКЛ былі пашыраны аб’екты крымінальна-прававой аховы і выкарыстана дыферэнцыяцыя пакарання зыходзячы з прававога становішча асобы, пацярпелай ад злачынства. Т.І. Доўнар і В.А. Шаўкапяс прыведзены прыклады, што забойства шляхціча павялічвае памер галоўшчыны, забойства чалавека ”простага стану“ памяншае памер платы да нікчэмных памераў, забойства жанчыны павялічвае памер платы ўдвая [2, с. 62–63]. Асаблівае значэнне па Статуту ВКЛ 1588 г. надавалася меркаванню пацярпелай ад згвалтавання: згодна з артыкулам 12 раздзела 11, які ўстанаўліваў адказнасць за згвалтаванне дзяўчыны і (або) жанчыны, вінаваты мог быць пакараны смерцю, а навязка спагнацца з яго маёнтка, ”а калі б яна пажадала выйсці за яго замуж, на тое будзе яе воля“ [3, с. 162].

Паказальным элементам існавання ў ВКЛ кампраміснага прававога рэгулявання, які ўлічваў інтарэсы пацярпелага, злачынцы, а таксама грамадства і дзяржавы, з’яўляюцца нормы аб прымірэнні з пацярпелым (”яднанне“, ”замірэнне“) [2, с. 77]. Напрыклад, артыкул 25 раздзела IV ”Аб суддзях і судах“ прадугледжваў, што пацярпелы мог прымірыцца з віноўным і гэты пісьмова афармлялася ў прысутнасці ”пабочных людзей“; калі прымірэнне адбылося ў належнай форме, то аднаўленне справы каралася, ”а замірэнне ўсе ж павінна застацца ў сіле“ [3, с. 73].

Сказаннае вышэй дазваляе заключыць, што на прыкладзе Статута 1588 г. у ВКЛ на заканадаўчым узроўні надавалася значная ўвага забеспячэнню правоў і законных інтарэсаў пацярпелых. Найбольш відавочна гэта пры прыняцці да ўвагі развітой сістэмы пакарання, дэталёвай нарматыўнай рэгламентацыі прымірэння з пацярпелым. Тым самым у крымінальна-прававой сферы ўдавалася спалучаць прыватныя, грамадскія і дзяржаўныя інтарэсы. Безумоўна, не ўсе разгледжаныя нормы мэтазгодны для ўжывання ў сучаснай юрыдычнай практыцы, аднак, мяркуем, што агульны падыход выкарыстання мер кампенсацыйнага і грамадска-маральнага ўздзеяння можа быць прыменены для развіцця дзеючага крымінальнага заканадаўства, што і ў наш час дазволіць больш якасна рэалізаваць правы і законныя інтарэсы пацярпелых.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : вучэб. дапаможнік / А. Ф. Вішнеўскі. – Мінск : Акад. МУС Рэсп. Беларусь, 2003. – 319 с.
2. Довнар, Т. И. Уголовное право феодальной Беларуси (XV–XVI вв.) : учеб. пособие / Т. И. Довнар, В. А. Шелкопляс. – Мінск : Академия МВД Респ. Беларусь, 1995. – 96 с.
3. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 / пер. на сучасную бел. мову А. С. Шагун. – Мінск : Беларусь, 2010. – 207 с. : іл.
4. Уголовное право. Общая часть : учебник / Н. А. Бабий, А. В. Барков, И. О. Грунтов [и др.] ; под ред. В. М. Хомича. – Мінск : Тесей, 2002. – 496 с.